

John Riddell: Bakukongressen 1920 förkunnade imperiets slut

[Ur [Jacobin magazine](#), 29 september 2020. John Riddell har redigerat och översatt och kommenterat åtta böcker med dokument från Kommunistiska internationalens tidiga år. De innehåller en utgåva av Bakukongressens debatter, *To See the Dawn* [Att se gryningen], Pathfinder Press 1983. Han bor i Toronto. Översättning från engelska, Göran Källqvist]

Bakukongressen, Azerbajdzjan, 1920. (Hulton Archive / Getty Images)

För 100 år sedan förkunnade en aldrig tidigare skådad församling av antikoloniala aktivister i Baku, Azerbajdzjan, inledningen av en internationell kamp för kolonial befrielse. Omkring 2.050 deltagare från 37 till största delen asiatiska och muslimska folk biföll i september 1920 uppmaningen till ett ”heligt krig” för att befria folken i öst.

Än idag, decennier efter att de flesta kolonier har fått åtminstone formellt oberoende, genljuder uppropet i Baku i en värld som skakas av en växande kamp mot rasism och vit överhöghet.

Tillkännagivande i öst

Bakukongressen sammankallades av Kommunistiska internationalen, eller Komintern, ett år efter

dess bildande, precis när den politiska balansen började vända sig mot Kominterns anhängare. Med historikern E H Carrs ord, betecknade händelsen i Baku ett ”tillkännagivande i öst att återställa jämvikten med väst”. Och kommunismens mest bestående historiska påverkan under det senaste seklet är verkligen den impuls den gav till de antikoloniala befrielseörelserna.

Den Andra eller Socialistiska internationalen, som bildades 1889, hade inte uppnått särskilt mycket på detta område. Ja, den var mot kolonialismen i princip, men detta fördömande var långtifrån enhälligt. Vid kongressen 1907 försvarades denna ståndpunkt med smal marginal, 127 röster mot 108. Dessutom såg många av ledarna för den socialistiska rörelsen, som då främst var baserad i Europa, målet att befria kolonierna som en plikt att genomföra först senare, av en framtida socialistisk regering.

Under Första världskriget stödde dessutom flera europeiska socialistiska partier sina respektive kapitalistiska regeringars krigsansträngningar, vilket trasslade in dessa partier ännu mer i försvaret av de koloniala imperierna. Under denna period krävde de spirande folkliga rörelserna i kolonierna vanligtvis bara ett mått av självstyre snarare än fullständig självständighet. Men den ryska revolutionen 1917 antog en annan linje som snabbt fick utbredd respekt utomlands.

Från Paris till Baku

Vid tiden för revolutionen bestod en majoritet av Rysslands befolkning av etniska minoritetsgrupper. Muslimska asiatiska folk stod för en sjättedel av alla invånare, och bodde i enorma territorier som var drabbade av rysk bosättarkolonialism. När en bolsjevikledd regering som grundade sig på sovjeter (råd) av arbetare, soldater och bönder tog makten i november 1917, var ett av dess första påbud att garantera dessa minoritetsfolk ”fritt självbestämmande till och inklusive rätten att avskilja sig”.

En annan tidig sovjetisk appell lovade muslimska arbetare och lantbrukare att ”er tro och sedvänjor, era nationella och kulturella institutioner, hädanefter förklaras fria och okränkbara”. Dessa åtgärder fick ett utbrett internationellt stöd, speciellt bland aktivister i kolonierna. När Fredskonferensen i Paris 1919 bestämt avvisade tanken på självbestämmande för koloniserade folk, så sporrade det förespråkare av rättigheter för kolonierna att anta målet med full självständighet.

När anhängare till den gamla samhällsordningen inledde ett krig mot sovjetregeringen med hjälp från väpnade styrkor från USA och andra allierade makter, fick sovjetregimen ett massivt stöd bland den tsaristiska kolonialismens offer. I slutet av 1919 stred nästan 250.000 arbetare av muslimskt ursprung i den sovjetiska sjätte armén på den avgörande centralasiatiska fronten, och utgjorde nästan hälften av dess styrka.

I slutet av 1919 hade sovjetiska trupper segrat på inbördeskrigets viktigaste fronter. De brittiska arméer som hade trängt in i Iran, Azerbajdzjan, Afghanistan och dagens Turkmenistan drog sig tillbaka till baser i Palestina, Irak och Indien. I början av 1920 närmade sig sovjetiska arméer de iranska, afghanska och kinesiska gränserna. Asiatiska folk i det tidigare tsaristiska Ryssland bildade många självstyrande sovjetiska republiker.

”Byggare av ett nytt liv”

Tiden verkade mogen för en allians mellan prosovjetiska styrkor och koloniala befrielseströrelser utanför Sovjetunionens gränser. Initiativet kom från Kommunistiska internationalen, den socialistiska världsrevolutionens parti som hade bildats i Moskva i mars 1919.

Komintern såg inte koloniala folk bara som imperiets offer utan också som ombud för samhällelig frigörelse. Bolsjevikledaren Vladimir Iljitj Uljanov (Lenin) lade i november 1919 fram denna vision inför en kongress med kommunister i öst.

Efter att tidigare bara ha ”varit objekt för imperialismens internationella politik och ... existerat enbart som material för att göda kapitalistisk kultur och civilisation”, skulle folken i öst nu, förutspådde Lenin, ”resa sig som självständiga deltagare i ett nytt liv, som dess skapare”. Världens kamp för socialism skulle drivas fram av ”en kamp av alla av imperialismen förtryckta kolonier och länder”.

Under tre veckor i juli-augusti 1920 hölls Kominterns andra världskongress i Moskva, med bland annat en genomgripande diskussion om den koloniala och nationella befrielsen. Den antog två grupper av teser, den ena skriven av Lenin och den andra av den indiska revolutionären Mananbendra Nath Roy, som föreslog en allians mellan revolutionära arbetarrörelser och ”nationellt revolutionära” rörelser i koloniala och halvkoloniala länder.

En revolutionär pilgrimsfärd

Strax innan Kominterns andra kongress, den 29 juni 1920, uppmanade Komintern ”de förslavade folkmassorna i Iran, Armenien och Turkiet” att mötas i Baku i augusti, tillsammans med delegater från det sovjetiska Asien, Indien och där bortom. Enligt Kominterns ordförande Grigorij Zinovjev skulle mötet i Baku fungera som ”en komplettering, den andra delen” i den just avslutade världskongressen.

Uppropet inför Bakukongressen undertecknades av två dussin revolutionära arbetarledare i Europa och USA, och tillkännagav:

Tidigare färdades ni över öknar för att besöka de heliga platserna. Ta er nu över berg och floder, genom skogar och öknar, för att träffa varandra och diskutera hur ni ska befria er från slaveriets kedjor, för att förenas i en innerlig allians, för att leva i jämlikhet, frihet och broderskap ... må er kongress föra med sig styrka och förtroende till miljontals och åter miljontals förslavade över hela världen. Må den ge dem förtroende för sin egen styrka. Må den föra segerns och frigörelsens dag närmare.

Hyllningar till kongressen organiserades i Rysslands asiatiska samhällen, och delegater valdes. De reste till Baku längs järnvägslinjer i områden som ännu inte var helt rensade från antisovjetiska väpnade grupper. Ibland steg passagerarna av från tågen för att samla ved till lokets ångpanna.

Vid ett tillfälle skar ett angrepp av vitgardister av järnvägslinjen, och gjorde att ett tåg med huvuddelen av de europeiska delegaterna till Bakukongressen blev strandsatt. Fyra delegater dödades längs vägen, två av dem ihjälskjutna av ett brittiskt stridsplan under en båttur.

Färden avslutad

Uppskattningsvis 2.050 deltagare anlände till Baku för kongressen. Omkring 90% kom från rasifierade folk – en slående kontrast till alla tidigare socialistiska möten, som till överväldigande delen hade bestått av européer.

Bland de asiatiska delegaterna kom omkring 40% från utanför sovjetiskt territorium, främst från Iran, Turkiet och Kaukasus. Åtta kineser och tre koreaner registrerades – troligen migrantarbetare i Ryssland. De 14 delegaterna från brittiska Indien hade bokstavligen fullbordat resan över berg och genom öknar, som kongressupproret frambesvärjde: till fots till Kabul, över Hindukush-bergen och sedan landvägen till Tasjkent och vidare.

När kongressen samlades den 31 augusti, välkomnade kommunisterna i Baku dem med dessa ord: ”En ny värld vaknar till liv och kamp: de förtryckta nationalisternas värld ... i öst”.

Kongressen varade i åtta dagar och var oöverträffad till sin storlek och omfattning. Två tusen deltagare, varav de flesta deltog i politisk aktivitet för första gången, debatterade på mer än två dussin språk och tog beslut vid plenarmöten, givetvis utan elektrisk förstärkning eller tolkutrustning.

Den logistiska utmaningen var överväldigande. Det sovjetiska styret hade upprättats i Azerbajdzjan bara fyra månader tidigare. Staden var utarmad och desorganiserad av många års krig, och det var brist på mat. Ändå tillhandahöll man på något sätt måltider, och sovplatser hittades. Det fanns tid för olika kulturella uppträdanden, som fortfarande kan ses i en dokumentär som färdigställdes av kongressens filmteam.

Riva barriärer

Under plenarmötenas oundvikliga förvirring, handlade de flesta utropade klagomålen – som plikttroget antecknades i de officiella protokollen – om bristfälliga tolkningar. Behovet av tolkning kändes ännu viktigare eftersom de asiatiska språken hade undertryckts under det tsaristiska styret. Även om ryska var det huvudsakliga arbetspråket, så ekade däremot Bakukongressen av tolkande till många av de tre dussin språk som delegaterna talade.

Varje tal följdes av en paus för tolkning. Med tanke på de många språk som användes, orsakade denna procedur förvirring och förseningar, och så småningom begränsades tolkandet från podiet till tre språk. Trots det använde de oskolade tolkarna mycket varierande metoder – ibland bara korta sammanfattningar, men ibland höll de på mycket längre än den ursprungliga talaren.

Vad det ledde till uttrycktes i en anekdot som återberättades av den berömda amerikanska socialisten och kongressdelegaten John Reed, som retade en brittisk delegat (troligen Thomas Quelch):

Enligt Reed översatte Peter Petrov den brittiska delegatens försagda och tvekande anmärkningar med en sådan entusiasm och uppfinningsrikedom att salen snart bröt ut i hurrarop och rop, ”Ner med den brittiska imperialismen!”, medan svärd och gevär höjdes i luften. Den förskräckta brittiska delegaten protesterade: ”Jag sa absolut inget sådant. Jag kräver en riktig översättning.”

Huvudförslaget till kongressen – att bygga en stridbar allians för att kasta ut den brittiska

imperialismen – hade tillkännagivits i kallelsen till kongressen och hade framkallat allmän enighet. Kongressdagordningen var organiserad i rapporter som presenterade den samhälleliga karaktären på den revolution som krävdes för att uppnå detta mål, med stark betoning av jordreform, nationella rättigheter och bildande av arbetar- och bonderåd.

Twistefrågor

Enligt redogörelsen för de närvarandes kreditiv tillhörde eller sympatiserade två tredjedelar av dem med den kommunistiska rörelsen. Uppenbarligen skulle svaret från de resterande ”partilösa” delegaterna, som hade varierande politisk åskådning, bli avgörande för kongressens resultat.

Kongresspresidiet organiserade därför dessa delegater i en speciell fraktion av ”partilösa”, vars många enskilda möten kännetecknades av en hel del kontroverser. Enligt Zinovjevs senare redogörelse, visade sig andelen partilösa bli mycket större än motsvarande ”kommunistiska” gruppmöten, och inrymde en minoritet vars medlemmar ”i själva verket tillhörde borgerliga partier”.

En av dessa borgerliga politiker, Enver Pasha, var en förgrundsfigur. Som ledare för ”ungturkarnas” revolution 1908, ledde han senare in det ottomanska Turkiet i Första världskriget och var medskyldig till Turkiets massaker på armenier under kriget.

Enver hade just dykt upp i Moskva, där han förkunnade sitt stöd till den sovjetiska regimen. Han reste sedan till Baku och krävde rätt att få tala vid kongressen. Det avvisades, men Envers skriftliga uttalanden lästes upp. Enver sysselsatte sig sedan i kongressens perifer med att förespråka antisovjetisk verksamhet i Centralasien.

Kongressen hörde också av Ibrahim Tali Öngören, som representerade den revolutionära nationalistiska rörelsen i Turkiet som leddes av Mustapha Kemal (Atatürk). Trots den kemalistiska rörelsens fientlighet mot sovjetkommunismen fick den sovjetisk hjälp under sin kamp för att kasta ut brittiska, grekiska och franska ockupationstrupper från landet.

Kongressen antog en resolution som stödde den ”nationellt revolutionära” kampen i Turkiet, men vidhöll att denna rörelse inte bara skulle kämpa mot utländskt herravälde utan också mot klassförtrycket i det turkiska samhället. Uttalandet uppmanade de turkiska bönderna och arbetarna att ”förenas i självständiga organisationer för att slutföra frigörelsens sak”.

Meningsmotsättningar bland de 41 judiska delegaterna angående den sionistiska ockupationen i Palestina uttrycktes i tre strategidokument, två för och ett mot.

Kvinnofrigörelse

En envis motsättning uppstod om de 53 närvarande kvinnliga delegaternas roll vid kongressen. Kampen för kvinnans frigörelse behandlades vid flera plenarsammanträden. Men de kvinnliga delegaternas aktiva roll gav upphov till invändningar från en del delegater vars samhällen i varierande grad fortfarande stängde ute kvinnor. Ett förslag att välja tre kvinnor till kongresskommittén gav upphov till starka protester från många partilösa deltagare.

Debatten i de partilösas fraktion fortsatte i flera dagar. På mötets sjätte dag uppmanade ordföranden

kongressen att ta med tre kvinnor i den ledande kommittén: Bulach Tatu från Dagestan, Najiye Hanum från Turkiet och Khaver Shabanova-Karayeva från Azerbajdzjan. Av dessa höll de två sistnämnda tal till kongressen.

Här skriver mötesprotokollen:

”Ja, ja.” Applåderna växer till ovationer.... Ordföranden: ”Länge leve kvinnornas frigörelse i öst!” Höga applåder. Hurrarop. Alla ställer sig. Ovationer. Ett uttalande om kvinnornas befrielsekamp i öst läses upp för kongressen.

Resolutionen om meningsskiljaktigheterna om kvinnans roll återspeglade ett närmande mellan revolutionärer som påverkats av religiös övertygelse och de med en marxistisk världsbild. En kongressdeltagare, Babajev, uttryckte denna process i en informell kommentar mer än ett halvt sekel efter mötet i Baku:

När böneutropet kom ansåg [Babajev] det naturligt att ställa sitt vapen åt sidan under andakten, varefter han skulle ”återvända för att med sitt blod försvara konferensen och revolutionen”. Inspirerad av ”utropandet av ett heligt krig mot revolutionens fiender”, förklarade han, ”anslöt sig tusentals personer, som var övertygade om att det inte fanns någon motsättning mellan en bolsjevik och en muslim, till bolsjevikernas led.”

Maktmissbruk

En ännu hetsigare utmaning kom från Tasjpolad Narbutabekov, ordförande för den icke kommunistiska delegatgruppen, som skarpt angrep vissa sovjetiska ämbetsmäns chauvinistiska praktik i Centralasien. Turar Ryskulov lade fram en lång protest som argumenterade mot dessa missförhållanden, undertecknad av 21 delegater från Centralasien, Kaukasus, Iran och Indien.

De upprörda revolutionärerna från Turkestan blev väldigt nöjda. Några dagar senare talade Zinovjev till deras stöd. Efter kongressens avslutande reste 27 delegater till Moskva och lade fram sina klagomål inför kommunistpartiets politbyrå.

Lenin hjälpte till att utforma ett beslut som behandlade deras klagomål och genomförde korrigeringsåtgärder. Detta är det enda kända fall där ett minoritetsinitiativ vid ett möte med Komintern säkerställde en förändring av Sovjetunionens inrikespolitik.

En orkan av propaganda

I sin kongressammanfattning föreslog Zinovjev en viktig omformulering av Kommunistiska manifestets slutord: ”Arbetare i alla länder och hela världens förtryckta folk, förena er!”

Bakukongressens slutanförande uppmanade folken i öst att:

Gå framåt som en i ett heligt krig mot de brittiska erövrarna! ... det är ett heligt krig för att befria folken i öst, sätta stopp för mänsklighetens uppdelning i förtryckta folk och förtryckta folk, och uppnå fullständig jämlikhet mellan alla folk och raser, oavsett vilket språk de talar, oavsett hudfärg och oavsett vilken religion de utövar.

När kongressen avslutades upprättade den ett permanent Råd för propaganda och aktioner, som organiserade vad den brittiska regeringen kallade en ”formlig orkan av propaganda, intriger och konspirationer mot brittiska intressen”: böcker, broschyrer, föreläsare och organisatörer som

presenterade budskapet från Baku i många länder och på många språk.

De brittiska trupperna avslutade strax därefter sitt tillbakadragande från Centralasien, medan sovjetvänliga regeringar rotade sig i länder från Kaukasus över Uralbergen till Stilla havet. Men utanför Sovjetunionens territorium innebar 1920-talet att de gamla koloniala imperierna åter befästes.

Arvet från Baku

Stalinismens uppkomst i Sovjetryssland drog bort Komintern från den inriktning som det banats väg för i Baku. Mellan 1935 och dess upplösning 1943 var Komintern inte längre någon konsekvent förespråkare av omedelbar befrielse av kolonierna. Under Josef Stalins slog ett mordiskt förtryck i Sovjetunionen ner på de flesta av Kominterns ursprungliga ledare.

Bland de som föll offer för skenrättegångarna var de talare från Asien vid Bakukongressen som befann sig inom Stalins räckhåll och vars öde är känt: Tasjpolad Narbutabekov, Turar Ryskolov, Jalalutdin Korkmasov, Dadasj Bunjatzadeh (alla mördade), och Khaver Shabanova-Karayeva (fängslad). Men inflytandet från Bakukongressen levde vidare i den bredare antikoloniala och antiimperialistiska rörelse som efter Andra världskriget gick från framgång till framgång.

Under de senaste decennierna, då formell suveränitet till stor del har uppnåtts, har imperialistmakterna använt nya medel för herravälde: krig, drönanangrepp, sanktioner, omstörtande verksamhet och förtryckande handelsavtal. Samtidigt är den antikoloniala och antirasistiska kampen på uppgång i de gamla ursprungliga imperialistländerna. I detta nya sammanhang fortsätter andan från Bakukongressen att få ett kraftfullt uttryck.